

EGEMEN YILGÜR

1982 yılında İstanbul'da doğan Egemen Yılgür 2005 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünü bitirdi. 2008 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamlayan Yılgür'ün yüksek lisans tezi İletişim Yayınları tarafından *Nişantaşı Teneke Mahallesi: Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine* adıyla kitaplaştırıldı. 2014 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji bölümünde "Geç-Peripatetik Roman Tütün İşçilerinde Ücretli İstihdam ve Politizasyon Deneyimleri" başlıklı teziyle doktor unvanı aldı.

Peripatetik topluluklar ve kent yoksulluğu alanlarında yazdığı makaleleri çeşitli ulusal ve uluslararası yayınlarda yayınlandı. Yayınlanmış yedi, yayına hazırlanmakta olan iki çeviri eseri olan yazar, güncel kent yoksulluğu ve kent yoksulluğunun tarihsel boyutları ile ilgili çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir.

Ayrıntı: 992
ScholaAyrıntı Dizisi: 36

Roman Tütün İşçileri
Türkiye Sol Tarihinin Kayıp Sayfasına Sosyolojik Bir Bakış
Egemen Yilgür

Yayıma Hazırlayan
Onur Koçyiğit

© Egemen Yilgür, 2015

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafi
Martin Diebel / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85 – 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *İstanbul, Mayıs 2016*
Baskı Adedi: 1000

ISBN 978-605-314-099-3
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI

Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Çağaloğlu-İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi

facebook.com/ayrintiyayinevi

instagram.com/ayrintiyayinlari

Roman Tütün İşçileri
Türkiye Sol Tarihinin Kayıp Sayfasına Sosyolojik Bir Bakış
Egemen Yılmaz

ScholaAyrıntı Dizisi

- Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*
Derleyen: Mehmet Kanar
- Medya Mahrem*
Derleyen: Hüseyin Köse
- Tıbbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık*
Dr. Deniz Sezgin
- Uç(ur)amayan Balon*
Derleyen: Hayri Kozanoğlu
- Nefret Söylemi*
Derleyen: Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu
- Marx ve Weber'de Doğu Toplumlari*
Lütfi Sunar
- Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya*
Besim F. Dellaloğlu
- Ortak Benlik/Nörofelsefi Temellendirme*
Tahir M. Ceylan
- Kamusal Alan*
Derleyen: Éric Dacheux
- İletişim Bilimlerinin Serüveni*
Michel Bourse-Halime Yücel
- Varlık Tutulması*
Ahmet Bozkurt
- Nesne Benliği/Psikofelsefi Bütünlleştirme*
Tahir M. Ceylan
- İmgeden Yorumu*
Halime Yücel
- Bauman Sosyolojisi*
Derleyen: Zülküf Kara
- Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi*
Sosyal Bilimlerin Nesnesine Dair
Realist Bir Girişim
Vefa Saygın Öğütle
- Hannah Arendt'te*
"Radikal Kötülük" Problemi
Berrak Coşkun
- Azınlıklar, Ötekiler ve Medya*
Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu &
Dr. Savaş Çoban
- Gezi ve Sosyoloji*
Derleyen: Vefa Saygın Öğütle
Emrah Göker
- Orpheus'un Bakışı*
Ahmet Bozkurt
- Yoksulluk ve Kadın*
Abdullah Topçuoğlu &
Gamze Aksan & Duygu Alptekin
- Yeni Medya Çalışmalarında*
Araştırma Yöntem ve Teknikleri
Derleyen: Mutlu Binark
- Keçi Medeniyeti*
Neolitik Dönemden Günümüze Uzanan
Doğa Kültürü
Cemal Ün
- Şovenist İnşa*
Medya Gösterisinin Ahlakı Kapsam Alanı
Üzerine Eleştirel Metinler
Hüseyin Köse
- Türkiye'de Kapitalist Yöneticiler Sınıfı*
Kültür, Sınıf ve Sosyal Sınırlar
Özgür Budak
- Neoliberal Muhafazakâr Medya*
Derleyen: U. Uraz Aydın
- İnternet ve Sokak*
Sosyal Medya Dijital Aktivizm ve Eylem
Derleyenler: Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu
Dr. Savaş Çoban
- Özyönetim Düşüncesi*
Rousseau'dan Marx'a Özgürlük Arayışı
Caner Sancaktar
- Skolastik Fantazya*
Hayalden Endüstriye Popüler Kültür Odağın-
da Masal Çözümlemeleri
Derleyen: Hüseyin Köse
- Özne Hayatı Konuşunca*
Derleyen: Aytül Kasapoğlu
- Göçler Ülkesi*
Derleyenler: Lülüfer Körükmez
İlkay Südaş
- Kadın ve Bedeni*
Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında
Yasemin İnceoğlu & Altan Kar
- Hayvan Hakları*
Çetin Nerse

İçindekiler

Teşekkür	7
Önsöz: Roman, Tütün Amelesi ve Komünist	9
Giriş	16
Çingene Adlandırması ve Peripatetik Kavramsallaştırması	21
Geç-Peripatetik Bir Topluluk Olarak Roman Tütün İşçileri	29
Roman Tütün İşçileri ve Etnik Roman Aidiyeti	31
1 Çingene-Roman-Peripatetik: Kavramlar ve Tarihsellikleri	37
“Çingenenin Elleri Kalburu Vay Vay”	37
Mitsel Çingene İmajından Modernist Yeniden İnşaya	39
Romanes’in Keşfi ve “Roman Ulusu”nun Kurgulanması	48
Arkaik “Çingene”nin Geri Dönüşü	54
Ara Renkler, Yeni Tartışmalar	59
Peripatetik Kavramsallaştırması	67
Geç-Peripatetik Kavramsallaştırması	79
Peripatetik Toplumsal Örgütlenmeyi Muhafaza Eden Geç-Peripatetik Gruplar	113
Peripatetik Toplumsal Örgütlenmenin Çözüldüğü Geç-Peripatetik Topluluklar	133
Peripatetik ve Geç-Peripatetik Gruplarda Siyasallaşma	137
2 Emek ve Siyaset Deneyimleriyle Roman Tütün İşçileri	145
Balkanlar	146
Balkanlar’da Geç-Peripatetik Grupların Ücretli İstihdam Deneyimleri ve Tütün İstihdamının Genel Karakteri	153
Balkanlarda Siyasallaşma Dinamikleri ve Tütün İşçilerinin İlk Siyasallaşma Deneyimleri	168
1960’lara Kadar Roman Tütün İşçilerinin Türkiye Deneyimi	182
Mücadele Sonrası Dönemde Roman Tütün İşçileri Çalışma ve Yaşam Deneyimleri	185
Mücadele Sonrası Dönemde Tütün İşçilerinin Temel Çalışma Alanları ve Çalışma Alanlarına Göre Tütün İşçilerinin Sosyolojik Profilleri	190

Roman Tütün İşçilerinin Yaşam Alanları	195
Tütün İşçiliğinin Son Bulması-Yeni Arayışlar	208
Roman Tütün İşçilerinin Siyasal Deneyimleri	213
1960 Sonrasında Roman Tütün İşçileri	234
1960 Sonrasında Roman Tütün İşçilerinin Çalışma Biçimleri ve Yaşam Alanlarında Değişim	236
1960 Sonrası Dönemde Roman Tütün İşçilerinin Siyasal Deneyimleri	247
Sol Aydınlar ve Tütün İşçileri	268
Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli, Nazım Hikmet	276
Tütün İşçilerinin Siyasal Etkinlikleri Karşısında Geliştirilen Önleyici Politikalar	291
Sonsöz.....	303
Kaynak Kişiler.....	314
Kaynakça.....	319
Dizin.....	331

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Avrupa'nın farklı bölgelerinde Roman ve göçebelerin genel nüfusa oranı (Ortalama değerler baz alınmıştır).	88
Tablo 2. Geç-kapitalistleşmiş AB ülkelerinde Roman ve göçebelerin genel nüfusa oranı (Maksimum değerler üzerinden hesaplanmıştır).	89
Tablo 3. Kıpti adıyla kayıt edilmiş mübadillere ait tasfiye taleplerine göre çalışma alanları.	159
Tablo 4. Langaza-Meslek dağılımı.	161
Tablo 5. Langaza-Çalışma biçimleri.	161
Tablo 6. Drama-Çalışma biçimleri.	162
Tablo 7. Serez (Siroz)-Çalışma biçimleri.	163
Tablo 8. Selanik livası-Çalışma biçimleri.	163
Tablo 9. Kavala Küçük Mahalle-Çalışma biçimleri.	167
Tablo 10. Roman tütün işçilerinin sosyolojik profilleri.	194
Tablo 11. Roman tütün işçilerinin yaşam alanları.	196
Tablo 12. 1946 Tevkifatında tütün işçilerinin ağırlıkları.	230
Tablo 13. 1951 Tevkifatında Roman tütün işçilerinin ağırlığı.	232

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanması ve yazım sürecindeki katkılarından ötürü yaklaşık 10 yıllık bir zaman dilimi boyunca katılmadığı yaklaşımlarımı dahi temellendirmem için örnek bir bilim insanı duyarlılığıyla bana destek olan danışmanım Doç. Dr. Sibel Yardımcı'ya çok şey borçluyum. Dostluğu ve rehberliğinin boyutlarını tarif etmek için bu satırlar her halükarda yetersiz kalacaktır. Yine izleme ve tez jürilerimde yer alan ve katkılarıyla çalışmanın daha anlamlı gelmesini sağlayan Prof. Dr. Neşe Özgen, Doç. Dr. Yıldırım Şentürk, Yrd. Doç. Dr. Berna Güler Müftüoğlu ve Doç. Dr. Mahmut Hakan Koçak hocalarım sayesinde meselenin başlangıçta hesaba katmadığım pek çok boyutu bu çalışma çerçevesinde yürütülen tartışmaya dâhil oldular. Hocam olduğu için gurur duyduğum,

akademik ciddiyeti ve disiplinini her zaman kendime örnek aldığım Prof. Dr. Meral Özbek'in muazzam Bourdieu dersleri bu çalışmada kullandığım pek çok kavramı kullanma becerisini bana kazandırdı. Yine hocam Prof. Dr. Ali Akay'ın Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji bölümünün benim gelişimim açısından son derece büyük bir önem taşıyan özgür ve besleyici ortamının şekillenmesine olan katkıları olmasaydı, böyle bir çalışmanın, hele hele bir doktora tezi olarak ortaya çıkması çok zor olurdu. Kitabı henüz mutfak aşamasında inceleyip önerilerini paylaşan ve benim için anlamı son derece büyük olan bir önsöz yazma inceliğini gösteren değerli Doç. Dr. Aziz Çelik hocama teşekkürü borç biliyorum. Son olarak Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması bölümünden öğretim görevlisi Aslı Odman'a; çalışmanın okurla buluşması noktasında son derece hayati bir rolü olan cesaretlendirici yaklaşımı ve önerileri nedeniyle değerli dostum Tayfun Koç'a; yönlendirmeleri ve tanıklıklarıyla çalışmanın önünü açan Oğuz Uğur Olca, Demir Küçükaydın, Orhan Silier, Saygı Yağmurdereli, Sırrı Öztürk, Armağan Öztuksavul, Bülent Filyas ve Cemil Akmaca'ya; bana kapılarını ve yüreklerini açan tüm kaynak kişilerime, çeşitli biçimlerde bu çalışmanın ortaya çıkmasına katkı sunan tüm dostlarıma ve aileme teşekkür ediyorum.

Önsöz:
Roman, Tütün Amelesi ve Komünist

Emek tarihçiliğinin Türkiye’de ihmal edilen, kıymeti bilinmeyen, hor görülen ve dahası muzır addedilen bir alan olduğunu söylemek abartı olmayacak. Akademide gerek tarih bölümlerinde gerek geçmişte sosyal politika günümüzde ise çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümlerinde emek tarihi çalışmalarının sınırlılığı biliniyor. Bunun Türkiye’de işçi hareketinin geç ortaya çıkışı gibi nesnel bir nedeni olsa da sınıf ve emek çalışmalarının politik ve akademik açıdan netameli alanlar olarak görülmesi emek tarihçiliğinin zayıf kalmasının başlıca nedeni olarak sayılabilir.

Ancak sevindiricidir ki, Türkiye emek tarihçiliği son yıllarda yapılan çalışmalarla giderek güçlenmekte ve çeşitlenmektedir. Gerek

çalışma sayısı gerek çalışma yöntemi açısından bir çeşitlenmeden ve güçlenmeden söz etmek mümkün. Vaka bazlı ve kronolojik çalışmalardan, hukuksal-kurumsal gelişmelerin anlatıldığı makro çalışmalardan, mikro tarih çalışmaları olarak monografilerden, sözlü tarih çalışmalarından, aşağıdan tarih çalışmalarından söz etmek mümkün. Çokça zannedildiği gibi, farklı yöntemlere dayalı çalışmalar birbirleriyle çatışmaktan ziyade birbirini tamamlayıcı nitelik taşıyor. Örneğin, monografik çalışmaların yetersiz olduğu koşullarda genel-makro tarih yazımının zor olacağı sır değil. Egemen Yılgür'ün elinizdeki çalışması emek tarihi yazımında – az kullanılan– bir başka yöntemle yazılmış. Yılgür sosyolojik bir yaklaşımla, sosyolojinin güzergâhında ve “sosyolojik tahayyül” ile emek tarihinin az bilinen, kendi ifadesiyle “kayıp” sayfasına bakmaya çalışıyor. Yılgür netameli bir iş yapıyor: Roman, amele ve komünist olarak kat kat “damga”lananların siyasallaşma öyküsünü sosyolojinin sağladığı imkân ve aletlerle anlatmayı deniyor. Geç-peripatetik toplumların özel bir örneği olarak Roman tütün işçilerinin toplumsal varlıkları ve siyasal etkinlikleri tarihsel ve sosyolojik temelde ele alınıyor. Yılgür, Roman ve Çingene algısıyla küçümsenen, amele ve komünist olarak mimlenen Roman tütün işçilerinin toplumsal ve tarihsel varlıklarını zengin yazılı kaynaklara, kapsamlı ve uzun soluklu saha çalışmaları ile ulaştığı kaynak kişilere dayanarak kayıt altına almaya çalışılıyor. Emek çalışmalarının çok disiplinli bir alan olduğu malum... Yılgür'ün kitabı bunun yeni ve güçlü bir örneği olarak karşımıza çıkıyor.

Yılgür, Roman tütün işçilerinin siyasallaşma deneyimlerini ve bunun zamanla değişimini inceliyor. Ancak kitapta bundan önce kapsamlı bir sosyoloji bölümü var. Peripatetik ve geç-peripatetik toplulukların sosyolojik güzergâhı anlatılıyor burada. Bazı kitaplar vardır, “Bu kitaptan birkaç kitap olurdu” diye düşünürsünüz ilk bakışta. Yılgür'ün kitabı da ilk bakışta böyle bir izlenim uyandırıyor. Oysa böylesi kitapları farklı kılan içlerinde birkaç kitabın gücünü barındırıyor olmaları ve güçlü bir yöntemsel zemine dayanıyor olmaları.

Jenerik bir kavram olan ve genellikle ön yargılara dayalı olarak kullanılan Çingene yerine, zamanla Roman kavramının kullanılmaya başlandığı biliniyor. Ancak Roman kavramı, ne çoban ne de avcı-toplayıcı olan göçebe toplumların tümünü kapsamıyor. Bu nedenle sosyal bilimler, bu özgün göçebe toplumlar için peripatetik

kavramını keşfediyor (Yazarın onlarca sayfada anlattığı peripatetik kavramını önsözde bir veya birkaç Türkçe sözcükle açıklamak olmaz. Bu konu, kitapta hayli teferruatla anlatılmış). Geleneksel mesleklerinin kaybolmaya başlamasıyla birlikte peripatetik toplumların ücretli istihdama girmeye başladığı görülüyor. Geç-peripatetik topluluklar geleneksel mesleklerini sürdürmelerinin maddi koşullarının ortadan kalkmasıyla kentsel dünyaya dâhil olmaya başlıyor. Böylece geleneksel mesleklerini yitiren, işgücü piyasası veya farklı toplumsal güzergâhlar izleyen peripatetik topluluklar için geç-peripatetik kavramı kullanılıyor. Kapitalizmin bütün ilişkileri buharlaştıran özelliğinden peripatetik toplulukların azade olması zor olsa gerek. Böylece soy-klan-kabile esasına dayalı bu özgün göçebe topluluğu da ücretli hale gelmeye başlıyor, proleterleşiyor. “Mülksüzleşiyor” demek mümkün değil, zaten mülksüzlük alameti farikaları. Böylece özgün bir proleterleşme deneyimi ortaya çıkıyor. Yazarın Bourdieu referanslarıyla kullandığı ifadeyle, geç-peripatetik topluluklar kendilerini “kapitalizm öncesi *habitus*larla kapitalist bir evrene atılmış bulan” insanlar. Onlar aynı zamanda üretim araçları üzerindeki mülkiyete, devlete hâkimiyet kavgası olarak siyasete pek dâhil olmamış gruplar. Kitap, 19. yüzyıl sonlarında geleneksel geçim stratejilerinden büyük ölçüde koparak işgücü piyasasına dâhil olan Romanların önemli bir örneği olan Roman tütün işçilerinin siyasallaşma deneyimlerini anlatıyor.

Önemli bir peripatetik grup olan Romanlar, Balkan ve Orta Avrupa coğrafyasında hatırı sayılır bir yere sahip. Roman tütün işçileri Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki savaşlar ve özellikle Mübadele sonrasında Balkanlar'dan Türkiye'ye göçenlerden oluşuyor. Roman tütün işçilerinin siyasallaşması tesadüf olmasa gerek. Geç-peripatetik Roman birey ve ailelerin Yunanistan'ın Drama, Kavala ve İskeçe gibi bölgelerinde Yunanlı, Yahudi ve Roman olmayan Müslümanlarla birlikte istihdam edilmeleri “biz” algılarını diğer geç-peripatetik topluluklara göre genişletmiş, daha kozmopolit ve enternasyonalist bir sosyalizme meyletmelerine yol açmış olabilir.

Adanmışlık, kelimenin tam anlamıyla “zincirlerinden başka kaybedecek şeyi olmayan” peripatetik mensubiyet, yerleşik olma, kapitalist rasyonalizasyona direniş Roman tütün işçilerinin sosyalist siyasallaşma sürecinin diğer motifleri olarak öne çıkıyor. Ayrıca Yunanistan'ın tütün üretim bölgelerinde istihdam edilme-

leri politikleşmelerini kolaylaştırıyor. Selanik merkezli kozmopolit-enternasyonalist sosyalizm anlayışı, milliyetçi ton taşıyan diğer sosyalist akımlara mesafelenmelerini sağlıyor. Tütün işçilerinin Balkanlar'daki mücadelesi, grevler ve örgütlenmeler, özellikle 1908 "ilan-i hürriyet grevleri" de siyasallaşmayı artıran faktörler arasında sayılıyor.

Müslüman Türk unsurların sahip oldukları ayrıcalıklar yüzünden sosyalist hareketlere mesafeli davranmaları nedeniyle, Roman tütün işçileri sosyalizmin önemli taşıyıcıları haline geliyor. Bu yüzden sosyalist hareketin önemli bir dinamiği uzun süre Türk olmayan unsurlardan oluşuyor. Müslüman oldukları için Mübadele'ye dâhil edilen Romanların bu deneyimi mübadeleyle birlikte Türkiye'ye taşıyor ve böylece işçi hareketinde önemli bir muhacir-mübadil damar ortaya çıkıyor. 1946 sendikacılığında ve sonrasında onları işçi hareketinin her daim emektar ve sebatkâr mensupları olarak görürüz. Türkiye emek ve sol hareketinde muhacir ve mübadillerin özel bir yeri olduğunu vurgulamak lazım. Sendikal harekette de sosyalist/komünist harekette de ciddi bir muhacir/mübadil damardan söz etmek mümkün. Türkiye sendikal hareketinin önemli isimlerinden Üzeyir Baba (Kuran), Kosova doğumludur. Türk-İş Genel Başkanı ve Türkiye'de ana akım sendikacılığın önemli isimlerinden Seyfi Demirsoy da Makedonya Manastır doğumlu bir mübadildir. Annesi öldüğü için Demirsoy'u sendikal hareketin bir başka etkin ismi, sosyalist sendikacı Şaban Yıldız'ın annesi emzirmiştir. Ancak iki sütkardeşin sendikal ve siyasal yolculuğu oldukça farklıdır. TİP milletvekili ve Yol-İş Genel Sekreteri Şaban Erik de muhacir sendikacılar arasındadır. Türk-İş Eski Başkanvekili Recep Kırım, Drama doğumludur. Muhacir sendikal aktivistler arasında sosyalist/komünist harekette etkin roller oynayan Roman tütün işçileri (tütüncüler) özel bir yere sahip: Zehra Kosova, İdris Erdiç, Mehmet Bozışık gibi "eski tüfekler" bu grubun en bilinen isimleri. Roman tütün işçileri Türkiye Komünist Partisi (TKP) içinde sınıfın önde gelen temsilcileridir. Ancak yaşam öykülerinde onların Roman kökenine ilişkin bilgilere pek rastlanmaz. Bunun iki nedeni olabilir: birincisi emekçi ve sol kimliklerini etnik kimliklerinden çok önemsemeleri. Dönemin sosyalist kuşağı için bu belirgin bir özelliktir. Daha düşük bir diğer ihtimal ise egemen Çingene ve Roman algısının yarattığı otokontrol olabilir.

Erken cumhuriyet döneminde sol esas olarak TKP ve bu partiden gelen kadrolarca kurulan çeşitli partilerden oluşur. Roman tütün işçilerinin siyasallaşma deneyimlerinin en önemli mecrası da doğal olarak TKP ve onun eteğindeki partilerdir. TKP içinde “tütüncüler” veya “tütün işçileri” olarak bilinen grup partinin önemli sınıf dayanakları arasındadır. Roman tütün işçileri arasından gelen partililer TKP içinde önemli görevler üstlenirler. 1951 Tevkifatı'nın en büyük grubunu 28 kişiyle tütüncüler oluşturur. Hatta Roman tütün işçilerin ağırlığı ve diğer milliyetlerden partililerin varlığı nedeniyle Aclan Sayılğan, “1951-1952 tevkifatında özbeöz Türk olan kimse yok” diyecektir.¹ Bu değerlendirme günümüzde Kürt eylemciler için kullanılan “sünnetsizler” ve “Ermeni dölü” söylemiyle büyük paralellik arz ediyor: Komünist veya muhalif ise gayri millidir ve özbeöz Türk olamaz!

Yılmaz, Roman tütün işçilerinin partili aydınlarla ilişkilerini inişli çıkışlı olarak tanımlıyor. Romanlara yönelik toplumsal algı ve yargıların partili aydınlar üzerinde de etkili olduğu görülüyor. Kitaplarda okunan proleterler yerine Roman tütün işçileriyle karşılaşan aydın şaşkınlığına ve sınıf romantizmini takip eden travmanın örneklerine sıkça rastlanıyor. Yüzlerine karşı “muhacir” ya da “işçi arkadaşı” arkalarından ise “Çingene” diye konuşulan onlardır. Roman tütün işçilerinin zor zamanlardaki tutumu kayda değerdir. 1951 Tevkifatı sırasında partinin aydın kanadından gelenlerin bir kısmının aksine, Roman işçileri pişmanlık hükümlerinden yararlanmayı reddediyor. Cezaevi tutumları da sağlamdır. “A be bu da geçer” diyerek karamsarlığa kapılmayan da onlardır, “Parti bitti” karamsarlığı karşısında “A be, benim parti” diyen de. Saf değiştirme son derece nadirdir. İstikrarlı ve siyasal bağlılıkları yüksek bir gruptur Roman tütün işçileri. Onların bu tutumunda sosyolojik güzergâhlarının ve deneyimlerinin oynadığı rol inkâr edilemez. Pek çok eski TKP kadrosu gibi Roman tütün işçileri TİP içinde de çalıştı. TİP'in Romanların yoğun olduğu mahallelerde yüksek oy aldığı da altı çizilmeli.

Tütüncülüğün eski önemini kaybetmesiyle birlikte düzenli istihdamdaki yerleri azalan Romanların, Kürtlerin ve Alevilerin etkinliğinin artışının da etkisiyle sol siyasetteki taşıyıcı rolleri de kayboldu. Günümüzde “biz” algıları artık “sınıf” üzerinden değil,

1. Aclan Sayılğan, *Komuna*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1969, s. 25.

bir parçası durumunda buldukları geç-peripatetik yerleşimleri veya Roman kimliği üzerinden inşa ediliyor. Bu durumun sınıf siyasetinin yerine kimlik siyasetinin yükseldiği zamanın ruhuyla da çakışması, bir başka ironi olsa gerek. Sonuç olarak politikleşmiş Roman işçilerinin mücadelesi soğuyarak artık tarihin konusu haline geliyor. Yılgür de onların “kayıp” hikâyesini anlatıyor. Ancak Romanlar sadece emek tarihi veya geç-peripatetik grupların sosyolojisi bağlamında değil aynı zamanda Türkiye'nin güncel siyasal gelişmeleri açısından da önem kazanan bir konu. Kitap bu nedenle hem tarihe hem de güncele ilişkin.

Sosyal bilimler için son derece yeni bir alan olan peripatetik gruplara ilişkin çalışmalar, Türkiye'de henüz emekleme çağında. Emek tarihinin de geç ve zor gelişen bir alan olduğunu vurgulamıştık. Egemen Yılgür bu iki alanın kesiştiği sahada uzun, zahmetli ve sebatkâr bir çalışmayla yazdığı bu özgün kitapla bizi çok az bildiğimiz bir deneyimle tanıştırıyor.

Ömürlerini insanlığın “sonuncu kavgası”na adayan –birkaçıyla ömürlerinin son demlerinde tanışma ve birlikte yürüme bahtiyarlığına eriştiğim– komünist Roman tütün işçilerinin politik serüveni, emek ve sol tarihin “kayıp” sayfası okunmayı bekliyor...

Aziz Çelik
Selimiye, Eylül 2015

“Sol hareketin içinde diyebilirim ki işçi sınıfından gelen bir o ekibi tanıdık biz. İlk dönemde. Yani o 68’li yıllarda, 69’lu yıllarda.”²

S. G., sendikacı.

“Türkiye değişip geliştikçe biz kan yitirip zayıfladık. Bunları diye diye sıkışıp kaldık köşeye. Kasımpaşalı, Ortaköylü Yunanistan göçmeni bir avuç tütün işçisinden başka kimse kalmadı partide. Hepsini de severiz, sevgiyle olup bitse. Reşat’ın dediği gibi ‘Bitli yorgan gibi, atsan atamazsın...’ Böyle mi olmalıydı?”³

Vedat Türkali

“1951-1952 Komünist Partisi kadrosunda özbeöz Türk olan herhangi bir kalifiye işçiye rastlamadım. 35-40 yıllık Türkiye Komünist Partisi’nin bu başarısızlığına sebep Türk işçisinin sağduyu ve sağlam karakteridir. Türk işçisi milliyetçidir ve dinine bağlıdır.

[...]

Gizli komünist partisinin ‘işçi arkadaşlarımız’ dediği çingeneler grubu ise, ne muhteva ne de adet olarak üzerinde durulmaya değmeyecek malzemelerdir. Okuması yazması olmayan bu insanlar her toplumda satın alınmaya müsait kişilerdir.”⁴

Aclan Sayılğan

“Aslına bakılırsa, TKP çaresiz, zavallı bir örgüttür. TKP efsanesini, TKP heyûlasını büyük ölçüde devlet yaratmıştır. Tabi bazı zavallı TKP’lilerin de işine gelmiştir bu. Devlet en büyük TKP tevkifatında, 1951’de toplayacak 200 kişi ancak bulabilmiştir. Bunlar bir grup aydın olarak kalmışlar, işçilerle, başka sınıflarla bağ kuramamışlardır. İşçi tabanı denilen İstanbul’daki, tütüncülerdir işte.”⁵

Atilla İlhan

“Yıllar önce Kerim Sadi, TKP’yi yadsıyan, yöneticilerini küçümseyen bir konuşma yapmış derler Sultanahmet Cezaevi’nde.

– Ne partisi; hani nerde parti? demiş alaylı bir biçimde.

Dramalı genç bir tütün işçisi ayağa fırlamış göğsüne vurarak,

– Abe benim parti, demiş. Ne sorup durursun Parti’yi, na karşıdayım işte...”⁶

2. S. G., erkek, sendikacı. Tanıklıkları 1950 sonrasında günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır.

3. Vedat Türkali, *Güven*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, Cilt 1, s. 449.

4. Sayılğan, *Komuna*, s. 25.

5. Akt. Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 47.

6. Türkali, a.g.e., s. 110.

Giriş

Şehir gezginleri, İstanbul'un gizemlerinden bahsetmeye pek meraklıdırlar. Sarayları birbirlerine bağlayan geçitlerden, hayâletlerin kol gezdiği sarnıçların ve şehrin “yüzü suyu hürmetine ayakta durduğu” evliyaların hikâyeleri, İstanbul şehir hayatının olmazsa olmazlarından. Aslına bakarsanız, İstanbul'un asıl gizemi insanlarında, o insanların yaşam alanı olan mahallelerinde saklıdır. Mahalleler nice gizeme ev sahipliği yaparlar. İstanbul mahallelerinde rastgele çalacağınız bir kapı size üzerine zincir vurulmuş yasaklı bir tarihin kapısı açabilir.

Hacıhüsrev Mahallesi'nin eteklerindeki İplikçi civarında, yüzeydeki yaygın enformel istihdam örtüsü biraz kazındığında, altından son derece köklü bir ücretli istihdam deneyimi ve buna bağlı olarak